

Paul De Clerck
MUDROST LITURGIJE

VIII.

PROSTOR SLAVLJA ZAJEDNICE

Euharistijsko je slavlje čin Krista i Crkve, to jest svetoga naroda, okupljenoga i uređenoga pod biskupom. Stoga ono pripada čitavomu tijelu Crkve, njega očituje i zahvaća. Ono se na različit način - prema različitim redovima, službama i djelatnome sudjelovanju - tiče svih njegovih pojedinih udova. Na taj način kršćanski narod, "rod izabrani, kraljevsko svećenstvo, sveti puk, narod stečen", očituje svoje združeno i hijerarhijsko uređenje. Stoga svi, bilo zaređeni služitelji bilo vjernici laici, vršeći svoju službu ili zadaću, neka vrše samo ono i sve ono što se odnosi na njih.

(Opća uredba Rimskog misala, br. 91.)

U poglavlju o kulturi već je bilo govora o prostoru liturgijskih čina, o katedralama. Željeli smo pokazati kako se liturgija formirala u odnosu prema kulturi i koliko je kultura utjecala na liturgiju. Na ovom ćemo mjestu obraditi pitanje prostora za liturgiju.

CRKVA: KRŠĆANSKA ZAJEDNICA I GRAĐEVINA

Prostori koji se obično nazivaju crkvama prije svega predviđeni su za prihvata osoba koje se sabiru na misu ili na neko drugo slavlje. To nam se čini razumljivim, ali to nije slučaj u svim religijama. U Indiji, primjerice, možemo vidjeti brojne hinduističke hramove. Pojedini su hramovi ogromni i sjajni. U čemu je njihova bit? Pružaju prostran prostor, prostor mira gdje se rado daje prošetati. Hramovi u kojima vjernici dolaze častiti

svoje bogove posvuda su razasuti. Najčešće je jedan središnji hram najvažniji, dok su drugi nešto manjeg značenja. Zapadnjake, naviknute na kršćansku kulturu, posebno impresionira osobna molitva, kao i činjenica da u tim hramovima nema zajedničkog okupljanja unatoč njihovoj veličini i mogućnosti da prime mnoštvo svijeta.

Hramovi grčko-rimske starine također se oblikuju kao prebivalište bogova, a ne kao mjesto sabiranja ljudi. Ijeruzalemski hram bio je mjesto kulturnog žrtvovanja. Imao je sedam zona koje su se nizale prema važnosti, od dvorišta pogana pa sve do Svetinje nad svetinjama. Sinagoga – kao što kaže sama riječ – bila je zamišljena kao kuća u kojoj se sabire na molitvu.

Suprotno tomu, kršćanstvo ima svoju posebnost, koja se na sličan način očituje i kod muslimana: molitva se događa u zajednici. Zajednica je temeljna karakteristika kršćanskog obreda. Upravo to su prve riječi sv. Pavla kad govori Korinćanima i oštro upozorava na njihov način slavlja euharistije: “Kada se sabirete u zajednicu (...) kada se sabirete zajedno...” (1 Kor 11, 18.20).

Pavlove riječi pokazuju kako su kršćani imali običaj sabirati se na mjesto i njega nazivati onim istim imenom koji njih same obilježava. Riječ “crkva”, naime, upućuje zajednicu i upravo je ona dala ime prostoru zajedničkog sabiranja. S druge pak strane, isti primjer nalazimo kod Židova koji govore o “sinagogi”, mjestu sabiranja na zajedničku molitvu.¹ Sve to usmjerava našu pozornost na temeljnu karakteristiku prostora namijenjenih za kršćansku molitvu: to su prostori u kojima se sabire kršćanska zajednica.

U *Općim uredbama Rimskog misala* se kaže: “Crkve ili druga mjesta neka budu zato prikladni za vršenje svetoga čina i za djelatno sudjelovanje vjernika” (br. 288.).

¹ O potonjem se mogu naći interesantni podaci u P.-M. Gy, “Eucharistie et Ecclesia dans le premier vocabulaire de la liturgie chrétienne”, *La Maison-Dieu*, 130, 1977., 2, str. 19-34. Višeznačnost termina postoji također u germanskim jezicima gdje riječ *Kirche* proizlazi od *Kyrios*, Gospodin. Čini se pak da je grčki naziv za crkva – bazilika – dao ime zajednici i na taj način je ime građevine odredilo ime zajednice.

ORGANIZACIJA PROSTORA

Crkve koje obično poznajemo i koje smo baštinili od prijašnjih generacija imaju bazilikalni oblik. S kulturnog gledišta valja napomenuti da je počev od IV. stoljeća, kada je porastao broj kršćana, nastala potreba za prostorima mnogo većima od kućnih crkava i da su se kršćani poslužili već postojećim oblikom rimske bazilike, koja nije imala u sebi ništa religijsko niti kršćansko. Takve konstrukcije, osim ulaznog i pristupnog dijela, bile su sazidane od središnjeg dijela koji je sadržavao više ili manje dug prostor za vjernike, kor i svetište gdje se slavila liturgija. Ovakva struktura zacijelo nije banalna. Ona ukazuje na usmjerenje, naglašava određeni smisao. Ulazeći u takvo zdanje, odmah bivamo usmjereni prema svetom prostoru. To je značenje apsida u crkvama: one predstavljaju “mjesto slave” i ocrtavaju eshatološku orijentaciju kod onih koji je motre. Apside kazuju da je život okrenut prema koncu, da je upravljen prema Bogu.²

Aksijalni plan crkve predstavlja točku od interesa. On također ima i nedostataka, kao što je primjerice smještaj zajednice uzduž lađe. Vjernici se nalaze jedan iza drugoga. Oni se ne vide, a to nije ideal liturgijskog prostora. Tijekom minulog stoljeća, neki arhitekti, nadahnuti idealima liturgijskog pokreta, pokušali su konstruirati crkve u kojima bi zajednica bila smještena oko oltara, u središnjem liturgijskom prostoru. Nadahnjujući se Rimskim kanonom koji govori o sudionicima kao onima koji “okružuju oltar” (*circumstantes*), pokušali su stvoriti polukružni prostor u kojem se zajednica, barem s triju strana, smješta više ili manje oko oltara. Na taj se način zajednica ne zatvara u krug, koji je zatvorena forma prostora neprikladna da izrazi otvorenost prema Bogu, nego tvori tri četvrtine kruga. Tijekom posljednjih godina arhitekti su s istim nakanama istraživali sveti prostor, pokušavajući poštovati njegove vlastitosti i otkrivati njegovu inicijacijsku narav. Pritom su promišljali različite funkcije liturgijskog prostora, poput one o smještaju zajednice, ali i o

² Valja upozoriti na svu onu tjeskobu koja se javlja kad nedostaje apside u crkvama, kao što je primjer crkve sv. Franje Asiškog u mjestu Louvain-la-Neuve, u kojoj se zajednica nalazi u polukrugu, poput amfiteatra, pred praznim zidom. A to tvori takvu situaciju da se u molitvi zajednica nalazi “pred praznim zidom”.

prostoru osobne molitve, a to iziskuje određene specifičnosti i potpuno drugačiji ambijent.³

SVETIŠTE I POSEBNOST NJEGOVIH PROSTORA

Što vidimo kad uđemo u crkvu? Prije svega prostor u kojem se smješta zajednica, a taj prostor, u bazilikalnim građevinama, naziva se lađa. U svetištu odmah prepoznamo oltar, koji je redovito dobro vidljiv, zatim ambon ili mjesto navještaja Božje Riječi, koji je nešto manji, potom sjedište za onoga tko predsjedava zajednicom, a koje se gdje kad uopće ne vidi. Vidljivi su također i drugi predmeti poput ormarića i stolića na kojem se stavljaju predmeti potrebni za liturgiju.

Raspored prostora pokazuje što se u njemu događa. Poput teatra u kojem, čim se digne zavjesa i pojavi scena, odmah vidimo o kojem se tipu predstave radi, tako i liturgijski prostor očituje narav čina koji se u njemu događa. Čim se svećenik popne na oltar i poljubi ga, ta gesta je kazuje o čemu je riječ. U protestantskim crkvama propovjedaonica će biti veoma uzdignuta kao da se time želi još više naglasiti Riječ Božja koja "silazi" na zajednicu. Crkva, međutim, ne služi samo za euharistijsko slavlje, nego i za krštenje, ženidbu, sprovode. U monaškim crkvama (iako ne u svima) predviđen je također prostor za slavlje liturgije časova, što predstavlja posebni problem.

Valja priznati da je logika harmonične cjeline kod nas naširoko nerazumljiva. Kršćani velikim dijelom, bilo da su svećenici ili ostali, pokazuju glede harmonije nedostatak osjetljivosti. Kako se to očituje? Zasigurno tako da se oltar polarizira, te se jedino njega vrjednuje u liturgijskom prostoru. Prihvatljivo bi bilo kad bi se oltar realizirao u duhu njegove specifične funkcije. No, oltari u našim crkvama često su poput stolova na kojima se odlaže svega pomalo. Na njemu se nalazi sva sila stvari, od liturgijskih listića do elektroničkih materijala koji ozbiljno narušavaju sveti čin. Katkad, tijekom slavlja, oltar je poput panoa na kojem djeca ostavljaju svoje crteže ili govornica s

³ Više informacije o ovoj vrsti problema može se pronaći u dvama djelima Frederica Debuysta: *Le Renouveau de l'art sacré de 1920. à 1962.*, Paris, Mame, coll. "Art et foi", 1991.; *L'Art chrétien contemporain, de 1962. à nos jours*, même éditeur, 1988., kao i u dvama brojevima časopisa *La Maison-Dieu: Les Lieux de la liturgie*, n. 193, 1993. (vrlo tehnički obrađene teme), i *L'Espace liturgique*, n. 197, 1994., koji donosi radove sa kongresa *Societas liturgica* održane u Friburgu 1993. godine.

koje svećenik preferira obraćati se zajednici. Bog zna zašto se to događa. Takva uporaba oltara obilježava gubitak njegove prave funkcije i smisla svetih otajstava i stola kršćanskog zajedništva. Kad bismo bili više osjetljivi, bismo li lakše prihvatili dva ili čak tri oltara unutar istog prostora, negoli novi oltar koji nije na visini svojega dostojanstva?

S druge pak strane, ambon često služi kao mjesto na kojem se događa "sve i svašta". Tu se zasigurno naviješta Riječ Božja, ali se istom daju različite obavijesti, bilo da na tom mjestu nastupa zborovođa ili animator. U *Općim uredbama Rimskog misala* precizno se određuje: "Nije prikladno da se na ambon penje animator, pjevač ili animator pjevanja" (br. 272.).

Posljedica nedostatka osjećaja za prostor jest ta da se sve "riječi" neutraliziraju, a posebnost Božje Riječi gubi se u mnoštvu drugih stvari. Sve se to događa neprimjetno, kao da se o tome ne da govoriti ili se štoviše uopće ne želi raspravljati. No, karakteristika je liturgije upravo ta da je ona čin koji se događa i u toj dimenziji biva "shvaćen". Geste zasigurno govore.

S obzirom na predsjedateljsko mjesto, nije rijetkost vidjeti da ono uopće ne postoji u nekim crkvama. Čini se mnogo važnije da se predsjedatelj čuje, pa se stoga koristi mikrofonom, najčešće onim s oltara.

Odakle proizlazi ovakav nedostatak osjetljivosti? Jednostavno od načina na koji se liturgija slavila prije Sabora. Svećenik se koristio samo oltarom. S oltara su se također čitala čitanja, čak i propovijed. Zatim, svećenik je imao sjedište koje, međutim, nije bilo predsjedateljsko mjesto. Još jednom valja zaključiti da u većini slučajeva, čak i kad su se koncilske odluke prihvatile s velikim entuzijazmom, ostalo je duboko nerazumijevanje liturgije. A te se posljedice osjećaju i danas.

NEKE ŽELJE

Spram onoga što često vidimo u praksi, željeli bismo da se liturgijska mjesta oblikuju u snazi svojih izvornih funkcija i da se koriste na prikladan način.⁴ Potreban je dobro vidljiv oltar, jer je u središtu liturgijskog čina. Ne odveć izdignut u odnosu na zajednicu, jer bi u protivnom bio nametljiv, nego vidljiv sa

⁴ Glede toga vrijedi pročitati članak J. Gelinau, "Les Divedrs Lieux de la celebration. En relisant la Presentation generale du Missal romain", *La Maison-Dieu*, 192, 1992., str. 35-43.

svih strana crkve. Ne odveć velik, jer bi u protivnom izgledao poput ograničenja pred zajednicom. Postoje li neka uspješna rješenja malih kvadratnih oltara poput onih koji su prikazani na mozaicima u Ravenni? Bilo bi dobro da oltar bude smješten u prostrani prostor (i ne mora biti nužno u središtu), kako bi došlo do izražaja njegovo dostojanstvo i da bi mogao skladno služiti i izvan euharistijskog slavlja, kod sprovoda ili kod ređenja.

Glede ambona, valja naglasiti njegovu specifičnu funkciju. "Dostojanstvo Božje Riječi traži da u crkvi bude prikladno mjesto za naviještanje, prema kojemu će se za vrijeme liturgije riječi sama od sebe obraćati pozornost vjernika. (...) S ambona se proglašuju jedino čitanja, pripjevni psalam i vazmeni hvalospjev; isto se tako može s njega držati homilija te nakane sveopće molitve" (br. 309.). Konkretno, to znači da valja predvidjeti neko drugo mjesto i eventualno drugi mikrofonski za animatora kao i za druge intervente.⁵

Glede predsjedateljskog mjesta, bilo bi prikladno kad bi ono bilo na manje središnjem mjestu, a opet vidljivo. Sva zajednica voli vidjeti tko predsjeda i tko joj govori. Ali i sam svećenik sakramentalno predstavlja Krista. U *Općoj uredbi Rimskog misala* predviđeno je da se homilija drži sa sjedišta ili s ambona (br. 97).

Bilo bi dobro da se u našim slavljinama angažiraju različiti službenici: đakon, čitači, pjevači, akoliti. Obično se u prezbiteriju vidi samo jedna osoba i doista je teško razumjeti da se ondje – na jednom izoliranom pojedincu – konstituiraju narod Božji.

Kao što dobro znademo, prisutnost đakona je još rijetkost. Sam đakon često ne ostaje na oltaru, a svećenik i zajednica nemaju jasne ideje o njegovu mjestu. No, i u tom slučaju postoji drugo objektivno i eklezijalno gledište, jer je liturgija ona koja ponazočuje što je Crkva. Bez đakona, euharistija je lišena sakramentalnog znaka ljubavi. Kao što ambon očituje neotuđivo mjesto Riječi Božje u Crkvi, prisutnost đakona pokazuje da je ljubav konstitutivna dimenzija naroda Božjega.

⁵ Evo načina da bismo razlikovali u liturgiji biblijska čitanja od svih drugih. Ne-biblijski tekstovi nisu isključeni, ali valja izbjegavati da ih se stavi na istu razinu sa navještanjem Božje Riječi. Razlika nije dostatna kada se čitanja nižu jedno iza drugoga i kada se događaju na istom mjestu. Ne-biblijski tekstovi mogli bi se čitati u drugim trenutcima, a ne u trenutku liturgije Riječi. I ne bi se smjeli čitati s ambona.

TEHNIKA

Je li prikladno govoriti o tehnici na ovom mjestu? Da, jer ona postoji i doprinosi boljoj komunikaciji u liturgijskom slavlju. Drago mi je što na ovom mjestu mogu izložiti utemeljene kriterije glede nekih pojava u liturgiji. Zašto? Zato jer tehnika nerijetko predstavlja prepreku, a ne pomoć, uzrokuje slabo funkcioniranje na koje se brzo priviknemo.

Prije svega, riječ je o problemu zvuka i glazbe. U velikim crkvama ozvučenje je nužno. No, ozvučenje je postalo moda i ondje gdje ono uopće nije potrebno, štoviše, gdje može samo štetiti. Loša uporaba ozvučenja katkad stvara takvu razliku između onoga tko se koristi mikrofonom i zajednice da zajednica uopće ne uspijeva doći do izražaja. Katkad se upravo to događa kod molitve *Oče naš* kada čitava zajednica moli: "Dođi Kraljevstvo tvoje"... Kad orgulje zaglušuje zajednicu, liturgija se pretvara u katastrofu. Katkad se i sami čitači loše koriste mikrofonom. Nije rijetkost da su mikrofoni slabo usklađeni, da zvižde ili se pak blokiraju.

Što se pak tiče reprodukcijских sredstava, trebalo bi ih u potpunosti ukloniti iz liturgije, jer su upravo oni umanjili sudioništvo zajednice, njezinih aktualnih i budućih mogućnosti. Iskustvo nam kazuje suprotno, tj. da zajednica rado prihvaća glazbu uživo i da se njome sudionici bolje unose u zajedništvo.

Stoga, nije potrebno samo kritizirati tehnička sredstva, nego njihovu lošu ili odveć površnu uporabu koja uzrokuje mnoštvo problema u liturgiji. Sve do dana današnjega s poteškoćom uspijevamo naći nekoga tko bi nekim drugim instrumentom, primjerice flautom, popratio psalam. Možemo li se udaljiti od tehničkih sredstava, koja nam često smetaju i možemo li izbjeći situaciju da se oltar pretvara u odlagalište različitih stvari.

"PREMA NARODU" ILI "PREMA BOGU"?

Okretanje oltara prema narodu obilježilo je u svijesti širokog sloja ljudi liturgijsku reformu šezdesetih godina. Koliko li se samo o tome govorilo! Te diskusije još nisu zaključene, a pitanje oltara prema narodu je još otvoreno. Uostalom, vidimo da pitanje orijentacije u molitvi nije samo specifični kršćanski problem: Židovi mole okrenuti prema Jeruzalemu, a muslimani okrenuti prema Meki.

U starini se ovaj problem rješavao polazeći od “orijentacije” crkve. Zapravo, mnoge crkve bile su okrenute prema Istoku, odakle se rađa Sunce, a to je simboličko mjesto Uskrsnuća. Okrenuti se prema Istoku na molitvu bio je način okretanja prema Uskrsnulom Gospodinu. Pitanje orijentacije crkava samo je po sebi složeno pitanje u koje uopće nećemo ulaziti. Sve do danas, ovaj se problem rješava u odnosu prema ulozi svećenika. Upravo je svećenik onaj koji se nalazi okrenut prema narodu ili pak okrenut leđima prema puku. Tako se još jednom nalazimo pred pitanjem uvjetovanim ostatcima starog klerikalizma. Tako ulazimo u srž postavljenog pitanja glede liturgijske službe, odnosno, koji su čini predviđeni i koji je najbolji način njihova vršenja?

Obično se okrećemo prema osobama s kojima razgovaramo. Stoga nije moguće dati bilo kakvu primjedbu na okrenutost svećenika prema narodu u trenutku kad mu se doista obraća, primjerice, na početku euharistije ili tijekom homilije. Stajati nasuprot u trenutku navještaja Riječi ima čak teološku vrijednost, jer Riječ nam prilazi, a čitač koji naviješta Riječ sakramentalno predstavlja Gospodina koji govori svojem narodu. Je li isto tako i kod euharistijske molitve? Sama definicija molitve kazuje da je to čin upućen Bogu. Stoga nije nužno da se svećenik okreće prema zajednici kada moli s njom i u njezino ime.

Prvi korak koji valja učiniti da bismo mirno razriješili pitanje svećenikova mjesta kod i oltara i u prezbiteriju sastoji se u tome da razlikujemo liturgijske položaje, tj. one geste kojima se svećenik obraća zajednici i one kojima se obraća Bogu. Dvojbena je treba li svećenik tijekom molitve stajati okrenut prema zajednici kao da govori njoj, a ne Bogu.

Budemo li na ovaj način analizirali problem, uočiti ćemo da se čitavo pitanje premješta na drugu razinu. Ono se više ne sastoji u odlučivanju je li prikladno da svećenik tijekom molitve bude okrenut licem ili leđima prema narodu, sve kako bi puk mogao shvatiti o čemu se tu zapravo radi, da bi preko čina i gesta, preko mjesta i osoba shvatio da je tu riječ o molitvi, o činu kojim se obraćamo Bogu. U stvarnosti, molitva bi trebala biti zajednička, a to uključuje i svećenika, i mogla bi čitava zajednica biti okrenuta u istom pravcu, tj. prema apsidi, odnosno, “leđima okrenutim narodu”, kao što se običavalo govoriti. Tako veoma dobro možemo shvatiti da taj izričaj nije prikladan i da on

zapravo ne dodiruje srž problema. Kad se zajednica okrene prema prostoru slave, molitva zadobiva eshatološku dimenziju.

“Molitva prema narodu” izraz je koji bi čim prije trebalo ukloniti, jer nas vraća na problem o kojem smo ranije govorili: molitva, sama po sebi, nikada nije upućena zajednici. U tom slučaju oltar se nalazi između svećenika i zajednice, a u okrugloj ili poluokrugloj crkvi spontano shvaćamo o čemu se radi: onaj kojemu su upućene naše molitve nije ispred nas, nego između nas. Sve to ima svoju težinu za euharistijsku molitvu, kad se sveti darovi polože na oltar, na sredinu oltara! “Krist među vama, nada slave!” (Kol 1,27).

TRANSCENDENCIJA I IMANENCIJA

Dva su načina oslikavanja Božje prisutnosti u zajednici vjernika. Prvi je način više eshatološki i transcendentni, a drugi je više aktualni i imanentni. Razumljivo je što nismo pozvani birati između jednog i drugog, jer oba imaju svoju vrijednost. Nije li upravo liturgija ona koja će nam riješiti ovaj problem? Ne kaže li uvodni dijalog euharistijske molitve – “Gore srca! – Imamo kod Gospodina”? Osim toga, neki govori sv. Augustina završavaju riječima: *Conversi ad Dominum* – okrenuti prema Gospodinu. Ovaj izraz nije bio posve jasan, ali njegovo je značenje transparentno: molitva se sastoji u obraćanju srca Bogu, bilo da taj čin slijedi gesta ili ne. Gestualni izraz ovih riječi zacijelo se katkad stvarno događao.

Kako čuvati obje dimenzije, onu imanentnu i onu transcendentnu? Treba li svake nedjelje mijenjati položaj svećenika u odnosu prema narodu i prema oltaru? Zacijelo ne. No, moguće je poboljšati neke stvari, primjerice, kod zborne molitve u mnogim crkvama svećenici se okreću prema apsidi i prema križu koji ponazočuje Božju prisutnost. „Okretanje“ prema apsidi mijenja mnoge stvari: preobražava čitanje zborne molitve iz misala u molitveni čin čitave zajednice i to bez nekih dodatnih govorenja i tumačenja. I homilija jednog dana može biti preispitana u svjetlu ovih primjedbi. Kad je pak riječ o manjim grupama, moguće je da svećenik stane ispred oltara, u sredinu, a da se zajednica smjesti s desne i lijeve strane, ali svi okrenuti u istom pravcu, u molitvi i uzdizanju srдца prema Gospodinu. Znam da različitost u pristupu može imati dobrih učinaka za razumijevanje liturgije

PRIKLADNO UREĐENJE CRKAVA

Posljednje pitanje kojim ćemo se pozabaviti, a tiče se prostora, uključuje pitanje prilagodbe crkava koje nisu bile zamišljene u skladu s idejom liturgijske obnove II. vatikanskog sabora. Nećemo obraditi sav opseg ovog pitanja, nego ćemo izdvojiti tek neke teme od interesa.

Krstionica

Prije svega valja podsjetiti da crkva ne služi samo za slavlje euharistije, nego i za druga sakramentalna slavlja. Danas je nužno iznova promišljati sakrament krsta, bilo krsta djece bilo krsta odraslih. U mnogim crkvama krstionice se nalaze u veoma lošem stanju. Bilo da se radi o starim krstionicama koje su postale spremište, bilo da se radi o nekim novim rješenjima koja uopće nisu sretna. Podsjetimo se samo na ranokršćanske zajednice koje su u kamen urezivale slike dvaju temeljnih sakramenata, krštenja i euharistije. Vjerujem da svi dobro poznaju krstionicu i crkvu u Pisi. Sama arhitektura ukazuje na konstitutivnu ulogu krštenja, ulaska u zajedništvo Crkve i u Euharistiju, koja je mjesto zajedništva. Nakon rata neke su nove crkve imale poseban prostor za krštenje, ali to nije bio uvijek čest slučaj.

Nije lako smjestiti krstionicu u crkvu ponajviše zato jer crkva nije bila zamišljena s krstionicom. Čini se da je njezino mjesto najprikladnije blizu ulaza, jer je na tom mjestu moguće prihvatiti krštenika i njegove da bi se zatim uputili prema mjestu navještaja Riječi, te na krsni zdenac i na koncu ispred oltara da bi mogli zajedno moliti *Oče naš* prije pričesti. I u drugim prigodama vjernici, ulazeći u crkvu, mogu se susresti sa spomenom svojega krštenja, koji je temelj njihova kršćanskog identiteta.

Krstionicu nije odveć teško oblikovati zaustavimo li se samo na krštenju djece. No, budući da je sve više odraslih katekumena, potrebno je iznova promišljati prikladni prostor za njihovo krštenje. Sagnuti glavu i ramena iznad krsnog zdenca nije uvijek najbolji način da se izrazi krsno preporođenje. Krštenje uranjanjem kod nekih baptističkih crkava barem na realistički način pokazuje što se događa u krštenju. Kako je moguće na jednostavan, dostojanstven i prikladan način izraziti prijelaz iz smrti u uskrsnuće? O tome je potrebno ozbiljno razmisliti.

Recimo samo još nekoliko riječi o prikladnosti mjesta za slavlje sakramenta pomirenja. U našim se krajevima isповјedaonice

gotovo potpuno napuštaju. Bio je to onaj tip ispovjedaonica iz XVI. stoljeća. Danas se u gradskim crkvama umjesto starih ispovjedaonica s rešetkom uvode manje prostorije-govornice koje pokušavaju objediniti potrebu za diskreциjom i eklezijalnu narav sakramenta. I u ovom slučaju traganje za novim oblicima treba se nastaviti.

PREVELIKE I PREMALE GRAĐEVINE

Zaključit ćemo ovo poglavlje govorom o problemu veličine crkava. Mnogi se vjernici, naime, žale glede veličine njihove crkve. Jedni prigovaraju da je njihova crkva prevelika, a drugi da je premala. Rijetko nalazimo zajednice koje su zadovoljne svojim liturgijskim prostorom.

Rješenje ovih problema sastoji se u tome da se prostor koji imaju iskoristi na najbolji način i da se manjkavosti pretvore u prednosti. Premali prostori osiguravaju osjećaj intimnosti, familijarnosti, bliskosti koji stvara podlogu za lako komuniciranje među sudionicima. Iako postoje velike poteškoće s malim prostorima, upravo su ljudski odnosi oni koji mogu nadoknaditi te manjkavosti.

Jesu li naše crkve prevelike? Ako jesu, ne bismo li ih trebali koristiti u cjelini? Primjerice, zar ne bi bilo dobro da se oblikuju različiti prostori: jedno za Riječ, drugo za meditaciju, treće za euharistiju? U nekim se crkvama pokazala uspješnim ovakva organizacija prostora, jer ona omogućuje da se euharistiji pruži pokret i dinamika, jer nas ona "okreće prema Gospodinu". Posebno kad se zajednica nalazi u polukružnom položaju (*circumstantes*), u položaju da mogu slaviti Boga, tada bolje mogu razumjeti kako Euharistija tvori Crkvu.

Drugi način boljeg korištenja velikih prostora jesu ophodi koji ponazočuju hod Božjeg naroda. Proučavajući minula stoljeća, ostajemo zadivljeni koju su ulogu imali ophodi u liturgiji.

Među svim ovim pitanjima nema gotovih rješenja, jer ne postoje prostori koji slični jedni drugima niti postoje iste zajednice. Svejedno, u oblikovanju liturgijskih prostora ne treba se bojati kreativnosti i fantazije.

Preveo: *Ivica Žižić*